

Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія
Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Seriâ: İstoriâ ta arheologiâ
Vestnik Dnepropetrovskogo universiteta. Seriâ: İstoriâ i arheologiâ
Dnipropetrovsk University bulletin. History & archaeology series

Visn. Dnipropetr. univ., Ser.: İstor. arheol. 2017. 25(1), 43–48

doi: 10.15421/261704

ISSN 2412-5334 (Print)
ISSN 2414-9578 (Online)

www.via.dp.ua

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ History of Ukraine

УДК 94:[27 – 74] (977) «1509/1569»

М. Ю. Буланій

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Патронеси православної церкви з князівських родів українських земель держави Ягеллонів першої половини XVI ст.*

У статті розглянуто еволюцію права патронату на прикладі жінок-патронес з князівських родів та його межі застосування ними прав у першій половині XVI ст., відображено розвиток характеру взаємовідносин патронів між собою, в тому числі й конфліктів жіночого патронату з чоловічим.

Ключові слова: патронеса, ув'язання, віно, синаник.

Буланій Н. Ю. Патронессы православной Церкви из княжеских родов украинских земель государства Ягеллонов первой половины XVI в.

В статье рассмотрена эволюция права патроната на примере женщин-патронесс из княжеских родов и пределы применения ими прав в первой половине XVI в., отражено развитие характера взаимоотношений патронов между собой, в том числе и конфликтов женского патроната с мужским.

Ключевые слова: патронесса, увязание, вено, синаник.

Bulanyi M. Yu. Patronesses of the Orthodox Church from the prince's families of the Ukrainian lands of the Jagiellonian state in the 1st half of the 16th century.

The article contains the evolution of the right of patronage using for example women-patronesses from princely families and using them patronage in presenting church lands and giving church positions at the first half of the 16th century at the reign of the Jagiellonian dynasty. Important position for building the image of patroness in Early Modern time was acted in interaction masculine and feminine natures, which were continued traditional community around of some important Church problems in that time. Beside this research was described whole developing of women's patronage though of prism of family relatoin. That's why at women patronage the most ponderable was influence death of relatives or marriages. Also in the article was displayed the development of relationships between different kinds of patrons and described the role of women on the uses of patronage for improvement of Orthodox Church.

Keywords: patroness, tie, dowry, necrology.

Постановка проблеми. Жіноча історія є перспективною проблематикою сучасної української науки. Особливо цікавим тут стають до-

слідження щодо участі жіноцтва у темах на маргінесах великих наративів, прикладом чого виступає в церковній історії право патронату.

© Буланій М. Ю., 2017

* Статтю підготовлено відповідно до завдань держбюджетної теми 0116U003311 «Соціокультурні процеси в Наддніпрянській Україні: питання теорії та методології історії».

Аналіз наукових досліджень. Загалом участь жінок у розбудові Церкви в ранньомодерну добу дуже спорадично згадується у незначній за кількістю літературі, яка присвячена цьому специфічному виду церковного права. На початку ХХ ст. згадування жінок в патронаті стосувалось суто економічних проблем, які були пов'язані із володінням земельних маєтків як в спеціальних дослідженнях (П. Клепатський (Клепатский, 2007), О. Левицький (Левицкий, 1900), так і узагальнюючих працях з історії України (М. Грушевський (Грушевский, 1994; Грушевский, 1995). Серед праць, що більш-менш спеціально присвячені патронату, участь деяких княгинь згадується в напрацюваннях сучасних дослідників – М. Довбищенко (Довбищенко, 2006), С. Горіна (Горін, 2009; Горін, 2012) та А. Блануца (Блануца, 2012). Проте окремої узагальненої роботи щодо жіночого патронату взагалі, чи історії патронес із князівських родин зокрема, досі не існує в українській історіографії.

Натомість ще з ХІХ ст. опубліковано в різних зібраннях великий масив джерельного матеріалу, який дозволяє реконструювати патронатні взаємини жіноцтва з вищих світських еліт, виявляючи при цьому специфічні риси осягнення жінками можливостей трактування права та його використання. Лише в Печерському монастирі за «Гератургімою» Кальнофойського фундаторами першої половини ХVІ ст. виступали княжни Острозькі (Софія-Мавра, Тетяна, Гальшка, Єлизавета, Катерина) (Войтович, 2000, с. 84), княгині Ганна Шимківна Капустіна (Гературуґца, 1638, р. 38), Анна Семенівна Кобринська (Войтович, 2000, с. 325), Анна-Аксинія Андріївна Сангушко (Войтович, 2000, с. 355), Марія Соломирецька (Гературуґца, 1638, р. 59) та ін. Тому ця розвідка є такою першою спробою виокремити жіночий патронат із його особливостями, не акцентуючи навіть на тому, щоб виміряти всі здобутки і втрати, коли йдеться про свободу жінки у релігійній сфері життя традиційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Княгині ранньомодерної доби займали вагоме місце в тогочасному суспільстві, особливо в становленні та розвитку патронату. Так, процедура призначення королевою Боною владикою туровським Васіяна могла відбутися тільки після «ув'язання» кандидата на кафедрі світським патроном краю, яким була троцька воєводина княгиня О. Острозька. Як пише А. Блануца, королева Бона «зобов'язувала спеціальним листом» від 12 лютого 1549 р. троцьку воєводину

княгиню Олександру Острозьку, головного місцевого патрона, подати Васіяну Турово-Пінське владичтво (Блануца, 2012). Проте в самому листі скоріш йдеться про офіційне сповіщення «старостиной браславської и веницькой»: «даемь твоей м(и)л(о)сти ведати», «твоя бы м(и)л(о)сть о томъ ведала» (Blanutsa, Vashchuk, Antanavičius, & Deveikytė, 2012, р. 59). Все це відбувалося з метою уникнути конфліктів між рішеннями верховного та місцевого патронів. А для патронес, також як і для чоловіків, проявлялась взаємозалежність із вищими патронами, що були джерелами патронату та забезпечували його від сваволі тримачів. Так відбулось із заборонаю королем певних патронатних прав княгині О. Слуцькій у 1544 р. (1554 р. (Левицький, 1900, с. 72)) за скаргою митрополита Макарія (АЗР, 1848, стр. 397).

Княгині-патронеси мали такі ж права як і князі, адже вони мали право підтверджувати чи ні надані монастирям маєтності, як було у 1542 р. з підтвердженням Дерманському монастирю п'ять сіл княжною Є. Острозькою (Горін, 2012, с. 77). Свідчення патронес ставало інколи вагомим аргументом щодо суперечок за землі. Це яскраво ілюструє підтвердження 24 грудня 1512 р. княгиною А. Сангушко слів свого чоловіка у відступній грамоті Дерманському монастирю щодо купівлі с. Білашова її батьком паном Семеном Олізаровичем (Ващук, 2009, с. 78). Іншим прикладом прояву правомочності княгинь-патронес є передача ігуменства М. Джусі «на кляштор Дерманский» лише після згоди «княжны Беаты с Костелца, княжны Илинное Острозское» попри попередню волю «небожчика князя Семена Слуцкого, что пред паном Черским положил» (Горін, 2009, с. 87).

Однак слід зазначити, що велику роль у піклуванні жінками Церкви відігравали релігійні пориви. Про що свідчать списки фундаторів Києво-Печерської лаври, де лише з дому Корецьких згадуються княгині, що прийняли чернецтво та опікувались монастирем, – Анна (у схимі – Анастасія) та Серафима (ігуменя Олена) (Гературуґца, 1638, с. 60). Проте такі мотиви не завжди реалізовувались. Так за привілеєм 18 лютого 1526 р. Пересопницький монастир король надав «на вихованє матце» князя Ф. Чорторийського «до живота ее». Княгиня повинна була «прибавити, розширити и к своему лепшому и вжиточному обернути, как сами налепей розумеючи» (Кравченко, 2005, с. 17; Грушевський, 1994, с. 486). Але релігійний порив княгині піти в черниці пропав, хоч надалі цей монастир перебував у володінні дружини її

онука Ганни Заславської, що продовжувала піклуватися про обитель. З одного боку це було порушенням не лише *ex voto* власника, але й 1-го правила Двукратного Собору, де зазначається, що коли «некоторые, дав своим именам и усадьбам имя монастыря, и обещаваая посвятити оныя Богу, пишут себя владельцами пожертвованнаго. Они ухищренно умыслили посвятити Богу единое наименование: ибо не стыдятся усвоити себе ту же власть и после пожертвования, каковую не возбранялось им имети прежде... да не будет позволено никому созидати монастырь без ведения и соизволения епископа. И пожертвователъ без воли епископа отнюдь да не имеет дерзновения, самага себя, или вместо себя другаго поставити игуменом» (Никодим). Проте відмова від першочергового завдання надати монастир княгині для власного чернецтва, змогла замінитися значними поданнями як її сина князя Ф. Чорторийського, так і його нащадків, що аж ніяк не можна вважати огріхами патронату.

Княгині могли не лише отримувати, підтверджувати чи надавати патронатні права, але й відписувати Церкві певні землі. Серед отчизних маєтностей вирізняються подавання Дорогобузькому монастирю княгинею Марією Олізарівною Ровенською (Горін, 2012, с. 114), або ж Красносельському монастирю «ее мсти кнегини Илиное Константинвича Острозкое, кнегини Беаты з Костелца» села Доросин (Горін, 2012, с. 171). Про вагому роль жінок в патрунуванні свідчить й те, що їх передачі майна Церкві носили такий же характер як й у чоловіків, про це свідчить підтвердження надання княжною Ромейковою села Батиевого з островом як «землі монастиря Печерського Брусиловської», як згадується у тестаменті племінника княгині Б. Лозки (Клепатский, 2007, стр. 217). До перехідних форм відносяться колективні передачі земель «с людьми и доходами», як це було в 1532 р. коли Печерському монастиреві княгиня Лахтинович разом із сином записала «двор Печерский» (Макарий).

Проте вже у 1540–1560-ті рр. помітне почастішання захоплень церковних земель світськими особами, про що свідчить випадок із с. Дрибово, що в реєстрі Кам'янецького замку було надане М. Денисковичем «князю бискупу», але на 1545 р. воно опинилось в руках у «кнегини Ильиная» (Кравченко, 2005, с. 206). Княгині починали здійснювати наїзди, судові позови разом із своїми чоловіками. Так після наїздів підданих князя Д. Любецького на землю Михайлівського Золотоверхого монастиря в 1550 р. до суперечки про землю втрутилась із

позовом й дружина князя Фенна, через що суперечки за землю тривали аж до 1569 р. попри втручання воєводи Г. Хоткевича та, навіть, короля (Мицик, Сохань, & ін., 2011, сс. 359–364).

Проблеми з патронатом у жінок виникали здебільшого у випадках смерті князів-патронів чи усього роду загалом. Про це свідчать й численні відписи маєтків на помин душі. Вони могли здійснюватися певною особою, про що свідчить відпис 1559 р. княгинею А. Соломирецькою митрополиту Сильвестру рогатинську сіножать аби її вписали у «сенаникъ» (Акты ЮЗР, 1863, № 136). Іншою ж формою були передачі маєтків родичами з волі померлих княгинь, як передача до Печерського монастиря Терехтемирова (Грушевський, 1995, с. 306), Городка та Вольниці князем К. Острозьким за тестаментом тещі Анни Гольшанської (АЗР, 1848, с. 120).

За заповітом відбувалася й передача патронатних прав. Так князь І. Острозький віддав Беті Костелецькій у 1542 р. всі можливі права на третину свого майна. А саме «*siola czerkiewne z manastery yz ludzmi ich y inszemi własnosciamy* у Чесного Креста, св. П'ятниці, Дерманський монастир, низка церковних сіл (Білашів, Коршова, Лучин) (Атаманенко, 2004, с. 19). Дуже часто такі заповідання призводили до конфліктів між родичами суто за маєтності, від чого безумовно нівелювалася ідея патронату. Інколи вдавалось розмежовувати сфери патрунування, як у «Підтверженні прав» 1542 р. про ув'язання Острозької волості княгинею Беатою Костелецькою, коли монастирі були поділені між нею та її донькою княжною Галшкою (Горін, 2009, с. 94; Горін, 2012, с. 373; Мицик, Сохань, & ін., 2011, с. 440). Про більш згубні наслідки відписів свідчить суперечка за Дорогобузький монастир, що по смерті князя І. Острозького став полем для боротьби між В. Острозьким та Беатою Костелецькою, від чого значно страждав монастир (Горін, 2012, с. 114).

Не менш активно із жіночим патрунуванням стали боротися й клірики. Так, з 1569 р. по смерті князя І. Чорторийського новий на той час владика Іван Борзобогатий Красенський намагався відсудити у його вдови маєток Медково, який був віданий Чорторийським попередній владикою Марком Жоравницьким (АЮЗР, 1911, с. 248).

Про кризу права жіночого патронату свідчить не стільки заповіти княгиням маєтностей й суперечки за них, скільки передачі й обміни між патронами земель. Так було передано у віно в 1555 р. княжні Івановій Вишневецькій

Магдалені Деспотовні монастир св. Миколи з прилеглими до нього селами та передача за актом 1567 р. «подаване монастыра Земенского» (АЮЗР, 1907, сс. 30, 33).

Висновки. Княгині-патронеси мали такі ж права на патрунування як і князі за народженням й часто відігравали визначальну роль у вирішенні складних питань щодо маєтностей. У свою чергу це руйнує поширений в українській історіографії стереотип, принесений сюди перекладами праць Дж. Келлі, що жінки «мали перед собою куди менші можливості соціального й особистого вибору, ніж чоловіки одного з ними суспільного рівня» (Келлі, 2003, с. 46).

Часто саме аргументація патронес ставала впливовим чинником у змінах щодо об'єктів патрунування. Також непересічним явищем виступає й те, що завдяки жіночим тестаментам спадкоємці більше зважали на саме право патронату як шляху допомоги Церкві. Проте варто окреслити, що жіночий патронат так само як і чоловічий, на середину XVI століття зазнав кризових змін, через що ідеї відбудови церковних інституцій поступово почали замінюватися на суто меркантильні позиції, що призводило до суперечок та наїздів на патруновані маєтності.

Бібліографічні посилання

- Blanutsa, A., Vashchuk, D., Antanavičius, D., & Deveikytė, E. (Par.). (2012). *Lietuvos Metrika. Knyga 32: (1548–1549); Užrašymų knyga 32*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Терацоурунца, lubo cуда, ktore były tak w samym świętociudotworonym monastyru Pieczarskim Kiiowskim, iako u w obudwu świętych Pieczarach, w których po woli Bożey Błogosławieni Oycowie Pieczarscy, pożywszy, ciężary Ciał swoich złożyli: wiernie u pilnie teraz pirwşy razzebrane i u swiaty podane przez W. Oуca Athanasivsa Kalnofoyskiego Zakonnika tegoz S. Monastyra Pieczarskiego.* (1638). Kyiv: Z Drukarni Kiiowopieczarskiej.
- Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией* (Т. 1 : 1361–1598). (1863). Санкт-Петербург: Издательство Э. Праца.
- Акты, относящиеся к истории Западной России* (Т. 2 : 1506–1544 гг.). (1848). Санкт-Петербург.
- Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, Высочайше утвержденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. Часть 8* (Т. 6 : Акты о землевладении в Юго-Западной России XV-XVIII вв.). (1911). Киев.
- Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, Высочайше утвержденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. Часть 8.* (Т. 4 : Акты о землевладении в Юго-Западной России XV-XVIII вв.). (1907). Киев.
- Атаманенко, В. (Ред.). (2004). *Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. Серія «Історичні джерела»*. Київ; Острог; Нью-Йорк: Видавництво Українського історичного товариства.
- Блануца, А. (2012). Документи з історії церкви та церковного землеволодіння в 32 книзі записів Литовської метрики. *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали Десятої Міжнародної наукової конференції (30 травня – 1 червня 2012 р.)*, (сс. 58–63). Київ. Отримано з <http://ukrainalithuanica.blogspot.com/2012/06/32.html>
- Ващук, Д. (2009). «Абыхмо деръжали ихъ подлѣ права ихъ земљи» (*Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в XV-XVI ст.*). Київ: Інститут історії України.
- Войтович, Л. (2000). *Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, сіспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.
- Горін, С. (2009). Дерманський монастир Св. Трійці (до середини XVII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*(13), 86–118.
- Горін, С. (2012). *Монастирі Луцько-Острозької спархії кінця XV – середини XVII ст. : функціонування і місце у волинському соціумі*. Київ: Києво-Могилянська академія.
- Грушевський, М. С. (1994). *Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн.* (Т. 5). Київ: Наукова думка.
- Грушевський, М. С. (1995). *Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн.* (Т. 6). Київ: Наукова думка.
- Довбищенко, М. (2006). Право патронату та поширення унії на Україні та Білорусі наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. (За матеріалами Волинського воєводства). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*(10), 201–220.
- Келлі, Д. (2003). Чи існував Ренесанс для жінок? у Л. Гентош, & О. Кісь (Ред.), *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство* (сс. 46–61). Львів: ВНТЛ-Класика.
- Клепатський, П. Г. (2007). *Очерки по истории земли Киевской: Литовский период*. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський.
- Кравченко, В. (Ред.). (2005). *Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року*. Київ: Простір М.
- Левицький, О. (1900). Внутрішній стан західно-руської церкви в Польсько-литовській державі в кінці XVI ст. та Унія. У М. С. Грушевський (Ред.), *Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI – XVIII вв.* (сс. 1–80). Львів.

Макарий (Булгаков) (1994–1996). *История Русской Церкви*. (Книга 5. Период разделения Русской Церкви на две митрополии. Т. 8. История западно-русской, или Литовской, митрополии (1458–1596)). Москва : Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря. Получено из https://azbyka.ru/otechnik/Makarij_Bulgakov/istorija-russkoj-tserkvi/8.

Мицик, Ю., Сохань, С., & ін., т. (Ред.). (2011). *Документальна спадщина Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві XVI – XVIII ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Никодим (Милаш) (б.д.). *Правила Поместных Соборов с толкованиями*. Retrived from http://azbyka.ru/otechnik/Nikodim_Milash/pravila-pomestnyh-soborov-s-tolkovanijami.

References

Akty, odnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii [Acts relating to the history of Western Russia] (Т. 2 : 1506–1544 gg.). (1848). St. Petersburg (in Russian).

Akty, odnosyashchiesya k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiiy [Acts relating to the history of Southern and Western Russia, collected and published by the Archeographic Commission] (Т. 1 : 1361–1598). (1863). St. Petersburg : E. Prats Publishing House (in Russian).

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyy Vremennoy komissiiy dlya razbora drevnikh aktov, Vysochayshe utverzhdennoy pri kievskom voennom, podol'skom i volynskom general-gubernatore [Archive of South-Western Russia, issued by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts, Highest approved by the Kiev military, Podolsky and Volyn governor-general]. Part 8 (Т. 6 : Akty o zemlevladienii v Yugo-Zapadnoy Rossii XV–XVIII vv. [Acts of land ownership in South-West Russia at the 15 th – the 18th centuries]). (1911). Kiev (in Russian).

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyy Vremennoy komissiiy dlya razbora drevnikh aktov, Vysochayshe utverzhdennoy pri kievskom voennom, podol'skom i volynskom general-gubernatore [Archive of South-Western Russia, issued by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts, Highest approved by the Kiev military, Podolsky and Volyn governor-general]. Part 8. (Т. 4 : Akty o zemlevladienii v Yugo-Zapadnoy Rossii XV – XVIII vv. [Acts of land ownership in South-West Russia at the 15th – the 18th centuries]). (1907). Kiev (in Russian).

Atamanenko, V. (Red.). (2004). *Opysy Ostrozhchyny drugoyi polovyny XVI – pershoiy polovyny XVII st. Seriya «Istorychni dzhherela»* [Inventories of the Ostrozhchyna of the second half of the 16th – the first half of the 17th centuries. Series «Historical Sources»]. Kyiv; Ostroh; N.Y.: Vydavnytstvo Ukrayins'koho istorychnoho tovarystva (in Ukrainian)

Blanutsa, A. (2012). Dokumenty z istoriyi tserkvy ta tserkovnoho zemlevolodinnya v 32 knyzi zapysiv Lytovs'koyi metryky [Documents on the history of church and church land tenure in the 32 book of records of the Lithuanian metrica]. *Tserkva – nauka*

– *suspil'stvo: pytannya vzayemodiyi. Materialy Desyatoyi Mizhnarodnoy naukovo-y konferentsiyi (30 travnya – 1 chervnya 2012 r.)* [Church – Science – Society : the question of interaction. Materials of the 10th International Scientific Conference (May 30 – June 1, 2012)], (ss. 58–63). Kyiv. Retrived from <http://ukrainalithuanica.blogspot.com/2012/06/32.html> (in Ukrainian).

Blanutsa, A., Vashchuk, D., Antanavičius, D., & Deveikytė, E. (Ред.). (2012). *Lietuvos Metrika. Knyga 32: (1548–1549); Užrašimų knyga 32*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Dovbyshchenko, M. (2006). Pravo patronatu ta poshyrennya uniyy na Ukrayini ta Bilorusi naprykintsi XVI – u pershiy polovyni XVII st. (Za materialamy Volyns'koho voyevodstva) [The right to patronage and the expansion of the Union in Ukraine and Belarus at the end of 16th – in the first half of the 17th centuries. (According to the Volhyn Voivodship materials)]. *Drohobyt's'kyy krayeznavchyy zbirnyk [Drohobych Local History Collection]* (10), 201–220 (in Ukrainian).

Horin, S. (2009). Dermans'kyy monastyr Sv. Triytsi (do seredyny XVII st.) [Derman monastery of the Holy Trinity (until the middle of the 17th century)]. *Drohobyt's'kyy krayeznavchyy zbirnyk [Drohobych Local History Collection]* (13), 86–118 (in Ukrainian).

Horin, S. (2012). *Monastyri Luts'ko-Ostroz'koyi yeparkhiyi kintsya XV – seredyny XVII st. : funktsionuvannya i mistse u volyns'komu sotsiumi* [Monasteries of the Lutsk-Ostroh diocese of the late 15th – the middle of the 17th centuries : Functioning and place in Volhyn society]. Kyiv: Kyievo-Mohylyans'ka akademiya (in Ukrainian).

Hrushevskiy, M. S. (1994). *Istoriya Ukrayiny-Rusy: V 11 t., 12 kn.* [History of Ukraine-Rus: In 11 vols, 12 books] (Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Hrushevskiy, M. S. (1995). *Istoriya Ukrayiny-Rusy: V 11 t., 12 kn.* [History of Ukraine-Rus: In 11 vols, 12 books] (Vol. 6). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Kelli, D. (2003). Chy isnuvav Renesans dlya zhinok? [Were there Renaissance for women?] In L. Hentosh, & O. Kis' (ed.), *Hendernyy pidkhid: istoriya, kul'tura, suspil'stvo* [Gender Approach :

- History, Culture, Society*] (pp. 46–61). Lviv: VNTL-Klasyka (in Ukrainian).
- Klepatskiy, P. G. (2007). *Ocherki po istorii zemli Kievskoy: Litovskiy period [Essays on the history of the Kiev land : Lithuanian period]*. Bila Tserkva: Publisher Oleksandr Pshonkivskyi (in Russian).
- Kravchenko, V. (ed.). (2005). *Lytovs'ka Metryka. Knyha 561. Revizii ukrains'kikh zamkiv 1545 roku [Lithuanian Metrica. Book 561. Revisions of Ukrainian Fortresses in 1545]*. Kyiv: Prostir M (in Ukrainian).
- Levytskyi, O. (1900). Vnutrishniy stan zakhidno-rus'koyi tserkvy v Pol's'ko-lytovs'kiy derzhavi v kintsyi XVI st. ta Unyiya [The internal state of the Western-Russian church in the Polish-Lithuanian state at the end of the 16th century and the Union]. In M. S. Hrushevskiy (ed.), *Rozvidky pro tserkovni vidnosyny na Ukrayiny-Rusy XVI – XVIII vv. [Investigations on Church Relations in Ukraine-Rus during the 16th – 18th centuries]* (pp. 1–80). Lviv: Naukove Товариство Shevchenka (in Ukrainian).
- Makarii (Bulgakov) (1994–1996). *Istoriya Russkoy Tserkvi [History of the Russian Church]*. (Kniga 5. Period razdeleniya Russkoy Tserkvi na dve mitropolii. T. 8. Istoriya zapadnorusskoy, ili Litovskoy, mitropolii (1458–1596) [Book 5. Period of division of the Russian Church into two metropolies, T. 8. History of the West-Russian, or Lithuanian, metropolia (1458–1596)]). Moscow : Izdatel'stvo Spaso-Preobrazhenskogo Valaamskogo monastyrya (in Russian).
- Mytsyk, Yu., Sokhan, S., etc. (ed.). (2011). *Dokumental'na spadshchyna Svyato-Mykhaylivs'koho Zolotoverkhoho monastyrya u Kyievi XVI – XVIII st. z fondiv Natsional'noyi biblioteki Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho [The documentary heritage of St. Michael's Golden-Domed Monastery in Kyiv of the 16th – 18th centuries from the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine]*. Kyiv: Natsional'na biblioteka Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho (in Ukrainian).
- Nikodim (Milash) (n.d.). *Pravila Pomestnykh Soborov s tolkovaniyami [Rules of Local Councils with interpretations]*. Retrived from http://azbyka.ru/otechnik/Nikodim_Milash/pravila-pomestnyh-soborov-s-tolkovaniyami (in Russian).
- Vashchuk, D. (2009). «Abykhmo derzhali ikh podle prava ikh zemli» (Naselennya Kyiyvshchyny ta Volyni i velykoknyazivs'ka vlada v XV–XVI st.) [«Abykhmo derzhali ikh podle prava ikh zemli» (The population of Kiev region and Volhyn and the great power in the 15th and in the 16th centuries)]. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny (in Ukrainian).
- Voitovych, L. (2000). *Knyazivs'ki dynastiyyi Skhidnoyi Yevropy (kinets' IX – pochatok XVI st.). Sklad, sispil'na i politychna rol'. Istoryko-henealohichne doslidzhennya [The princely dynasties of Eastern Europe (the end of the IX – the beginning of the XV century). Structure, social and political role. Historical and genealogical research]*. Lviv: Instytut ukrayinoznavstva imeni I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny (in Ukrainian).
- Τερατουργημα, lubo cuda, ktore byly tak w samym swietyocudotwornym monastyru Pieczarskim Kiiowskim, iako y w obudwu swietych Pieczarach, w ktorych po woli Bozey Błogoslaveni Oycowie Pieczarscy, pozywszy, cięzary Ciał swoich złożyli: wiernie y pilnie teraz pirwszy razzebrane i y swiaty podane przez W. Oyca Athanasivsa Kalnofoyskiego Zakonnika tegoz S. Monastyra Pieczarskiego. (1638)*. Kyiv: Z Drukarni Kiiowopieczarskiej.

Надійшла до редколегії 29.03.2017